

Tools for the trade

Handvaten om de havo-leerling door de leerstof te loodsen

Give me the tools and I'll finish the job, sprak generaal Westmoreland tot president Johnson.

Maar hij won er de Vietnamoorlog niet mee. Een thema als de oorlog in Vietnam staat straks niet meer op ons programma. De leerlingen moeten een algemeen overzicht van de geschiedenis gaan krijgen.

De job description van de geschiedenisleraar is daardoor veranderd. Maar hoe zit het met zijn gereedschap?

Onlangs deed ik een experiment in mijn havo-4-klas. Ik liet hen zo gedetailleerd mogelijk opschrijven wat ze die ochtend hadden gedaan in de periode tussen opstaan en op school aankomen. Er verschenen ontroerende teksten op papier over kopjes thee en warme broodjes uit de oven, het aanbrengen van make-up en het starten van brommers. Iedereen had zich keurig gedocht, schone kleren aangetrokken en was naar school afgereisd, al dan niet met het openbaar vervoer. Toen vroeg ik: stel dat je in 1900 leefde. Beschrijf nu eens diezelfde ochtendhandelingen. De klas viel stil. 1900? En toen kwamen de vragen, heel interessante vragen:

- Hadden ze toen al een douche? Wedervraag: had elk huis toen al een waterleiding?
 - Hadden ze toen make-up? Wedervraag: gingen de meisjes eigenlijk wel naar school?
 - Hadden ze toen al hagelslag? Wedervraag: wat aten de mensen in die tijd als ontbijt?
- Deze exercitie leverde mij de volgende informatie op: van 1900, 1800 of willekeurig welk ander jaar hebben deze leerlingen geen beeld. Maar de vragen die een dergelijke oefening oproept appelleren regelrecht aan het historisch bewustzijn; opeens werd er 'historisch geredeneerd'.

Historisch bewustzijn van havo-scholier

Wanneer we van 'historisch bewustzijn' een hanteerbaar begrip willen maken voor het geschiedenisonderwijs op de havo, dan zouden we kunnen zeggen: het is het bewustzijn dat er een relatie is tussen verleden, heden en toekomst. Het leven van nu is niet hetzelfde als het leven rond 1900, maar het is er wel het resultaat van. Onze samenleving is ontstaan uit die van 1900: rond die tijd werd de leerplicht ingevoerd, waardoor wij nu een redelijk

opgeleide bevolking hebben. Rond die tijd werd een begin gemaakt met de industriële ontwikkeling die uiteindelijk resulteerde in een welvarende samenleving en rond die tijd werd een democratiseringsproces ingezet, waardoor wij nu als burger mee kunnen beslissen over de politieke besluitvorming. Is het voldoende wanneer een havo-leerling dit weet om van historisch bewustzijn te spreken? Ik denk het wel.

Maar de samenleving van 1900 is natuurlijk ook weer ergens het resultaat van bijvoorbeeld processen die zich voordeden in de negentiende, en die op hun beurt..., enzovoort. Het Tien Tijdvakken-model leidt ons uiteindelijk terug naar de prehistorie. Dat is nogal een overzicht wat wij van onze havo-scholier verwachten! Daar moet hij niet in verzuipen. De havo-scholier is geen historicus in de dop en wordt dat ook niet. Wij zullen dus de handvaten moeten bieden die hem in deze zee van gebeurtenissen, begrippen, eeuwen en millennia niet doen verdwalen. En deze handvaten moeten wij verantwoord kiezen. ►

Greetje de Vries is voorzitter van de commissie havo/vwo van de VGN. Dit is het derde deel van een serie.

Kelderwoning in de Nieuwe Spiegelstraat te Amsterdam, Nederland 1914. In dit achtervertrek woont de familie Rol, bestaand uit man, vrouw en zes kinderen. Het is het enige vertrek voor dit gezin. Hoe kunnen we zorgen dat havo-leerlingen zich een beeld kunnen vormen van een historische periode? Foto: Spaarnestad.

Leerstof behapbaar maken

Vooralsnog bestaat ons instrumentarium uit de tien tijdvakken, de 49 kenmerkende aspecten en jaartallen die deze tijdvakken van elkaar onderscheiden. Sinds kort is een aantal van deze kenmerkende aspecten in een samenhang geplaatst die we een 'historische

'Als de kennis moet beklijven moeten we zo veel mogelijk herhaling inbouwen in het programma zonder dat dit te veel lestijd vergt'

context' noemen. Leerlingen moeten de 49 – soms buitengewoon abstracte – kenmerkende aspecten inhoudelijk kunnen duiden en kunnen plaatsen in de tijd. Vraag één is of ze daarin slagen. Vraag twee is wat dat oplevert qua historisch bewustzijn (zie vorige artikelen in deze reeks in Kleio). Vraag drie is vervolgens: hoe kunnen we ervoor zorgen dat deze stof beklijft? Want het doel van de hele exer-

citie-De Rooy was immers dat de Nederlandse scholier in de toekomst met meer historische kennis het middelbaar onderwijs verlaat dan waar leden van de Tweede Kamer ongeveer een decennium geleden over beschikten, getuige een destijds geruchtmakend onderzoek. Als de kennis moet beklijven, moeten we zo veel mogelijk herhaling inbouwen in het programma zonder dat dit te veel lestijd vergt. Voor overzicht over en inzicht in het verloop van de West-Europese geschiedenis, is meer structurering van de leerstof wenselijk. Wij hebben dus behoefte aan wat meer *tools for the trade* om de leerstof behapbaar te maken voor leerlingen. Misschien wordt het tijd voor een 'Canon van de geschiedenisdidactiek'. Hieronder volgt een eerste aanzet op het gebied van leerstofkeuzes. Aanvulling lijkt me gewenst.

Het verleden verbeeld

Ik heb hier vooral strategieën voor leerstofkeuzes en vakdidactische benaderingswijzen beschreven. Strategieën die erop gericht zijn

Vijf strategieën voor leerstofkeuzes en benaderingswijzen

1 Kernjaartallen

Zonder chronologische besef geen historisch besef. Jaartallen zijn geen doel op zich, maar wel een instrument om historische kennis te kunnen plaatsen en duiden. Arie Wilschut constateert dat jaartallen als zodanig veel leerlingen weinig tot niets zeggen. Ik deel zijn observatie. Maar het zijn bouwstenen, zoals grammatica nodig is voor het leren van een vreemde taal. Misschien is selectie van een aantal belangrijke jaartallen al voldoende voor de ontwikkeling van wat globale chronologische kennis en inzichten. Je zou een 'apparaat van kernjaartallen' kunnen ontwikkelen. Bijvoorbeeld:

- de jaartallen die de verschillende tijdvakken van elkaar onderscheiden. Hoe discutabel ook, maar laat dat de vwo-leerlingen maar uitleggen.
- enkele ijkjaartallen die een omslag in de West-Europese geschiedenis vertegenwoordigen, zoals 1789, 1814, 1848, 1919, 1989 of 1991, enzovoort. Een landelijke discussie hierover is waarschijnlijk vrij heilloos, maar een docent of een sectie kan wel op deze manier gaan werken.

2 Kernbegrippen

Leerlingen moeten een historisch begrip-apparaat kennen en de betekenis van deze begrippen begrijpen. Ik denk aan begrippen als imperium, vorst, standen, kerk, burger, revolutie, enzovoort. Het lastige – je kunt ook zeggen: het boeiende – aan enkele van deze begrippen is dat zij niet voortdurend hetzelfde betekenen. Nemen wij bij voorbeeld het begrip 'burger'. In de oudheid verstaan we daar een Atheense burger of iemand met Romeinse burgerrecht onder. Dit laatste is al een concept dat verder reikt dan een individu. In de middeleeuwen bedoelen we met een burger eigenlijk een 'poorter', een inwoner van een stad. In de achttiende en negentiende eeuw (en in de Republiek al vanaf de zeventiende eeuw) is het begrip 'burger' eerder een aanduiding van welstand en levenswijze. Maar vanaf de Franse Revolutie gaat het dan opeens ook over iedereen: de staatsburger. Nu valt het (bij leerlingen zo populaire) begrip 'volk' voor het eerst sinds de Griekse oudheid weer samen met het begrip 'burger'. Vervolgens had in de negentiende eeuw

Thorbecke weer zeker niet het gepeupel voor ogen wanneer hij het over de 'burgers' had, die eventueel in aanmerking kwamen voor het kiesrecht. Ons vak kent een aantal van dergelijke multi-interpreteerbare kernbegrippen, waar we in vakdidactisch opzicht iets mee moeten.

3 Veranderingsprocessen

Begrippen moeten bij geschiedenis dus 'in de tijd gekend' worden. Dat is niet zo bij maatschappijleer, ook niet bij economie of aardrijkskunde. Dit maakt het vak moeilijker voor leerlingen. Het helpt misschien wanneer we dan deze veranderingsprocessen ook voor de leerlingen gaan benoemen:

- overgang van nomadische naar sedentaire levenswijze / opkomst landbouw;
- opkomst van handel/steden/burgerij die uitmond in een van de succesvolste emancipatieprocessen ooit, die resulteerde in de Hervorming, de wetenschappelijke revolutie en Verlichting, de West-Europese overzeese expansie en wereldwijde handel en het politiek- en economisch liberalisme;
- emancipatieprocessen die daarop volgden: slaven, vrouwen, arbeiders,

de leerstof voor de leerling behapbaar te maken. De vraag – hoe pak je het vervolgens aan in de les? – is daarmee nog niet beantwoord. Hier kunnen de docenten die in de *pilot* participeren (en dus al jaren havo-leerlingen opleiden voor het nieuwe examen) ons met hun ervaringen wijzer maken. In de lespraktijk van veel collega's zijn momenteel de audiovisuele middelen haast niet meer weg te denken. Ontegenzeggelijk voegt beeld iets toe aan het historisch voorstellingsvermogen van de leerling. Willen wij een 'film aanzetten' in de hoofden van de leerlingen, dan graag wel met de juiste beelden. Maar hoe zet je dergelijk materiaal op verantwoorde wijze in? Ook hierover zouden we wat meer een publiek debat kunnen voeren. Momenteel komen veel collega's op internet producten tegen die door anderen zijn ontwikkeld en gebruiken die ook in hun eigen les. Dat heeft zeker voordelen, maar het is dan wel een kwestie van het aanbod dat de vraag schept. En dat heeft misschien ook nadelen:

1. Wanneer je zonder duidelijk leerstofkeuze-instrument min of meer gebruikt wat je tegenkomt, leg je mogelijk ongewild accenten waar deze bij nader inzien misschien niet wenselijk zijn.

2. De impact van het beeld vermindert ook weer naarmate je er vaker gebruik van maakt: 'alles' kan niet belangrijk zijn en 'alles' kan ook niet beklijven.

Helderheid

Een kritische selectie is dus niet alleen een inhoudelijke, maar ook een vakdidactische noodzaak. In de huidige, enorm brede leerstof hebben leerlingen docenten nodig die helderheid scheppen door keuzes te maken, sommige dingen uit te vergroten en andere dingen niet. Het helpt dan wanneer je eerst hebt nagedacht over de accenten die je wilt leggen en lijnen die je wilt trekken. Het werken aan de hand van kernjaartallen, kernbegrippen en kernveranderingsprocessen kan zich ook hier uitbetalen. ■

zwarte Amerikanen, inheemse volkeren, jongeren, enzovoort.

- West-Europese rivaliteit op economisch, politiek-militair en koloniaal gebied, uitmondend in twee wereldoorlogen en een Europees samenwerkingsverband;
- langzame democratisering van de samenleving in West-Europa.

4 Verantwoord Herhalen

Voor het geschiedeniscursus van de drie jaar onderbouw en de twee of drie jaar bovenbouw zou een sectie een leerplan met een lineair-concentrische opbouw kunnen ontwikkelen: binnen de lineaire ontwikkeling van de eeuwen kan bewust herhaling worden ingebouwd zonder dat dit al te veel lestijd vergt.

Bijvoorbeeld:

- Griekse oudheid herhalen bij de Renaissance en wetenschappelijke revolutie;
- van klassiek, naar classicisme, naar neo-classicisme (vooral visualiseren!);
- de contouren van de Middeleeuwse stad vergelijken met een hedendaags oud stadscentrum en constateren hoe de stad zich sinds de Middeleeuwen door heeft ontwikkeld;
- het begrip 'revolutie' steeds terug laten

komen met referenties aan de revoluties die de revue al zijn gepasseerd: eerste agrarische revolutie (komst landbouw), tweede agrarische revolutie (twaalfde eeuw), wetenschappelijke revolutie, Franse revolutie, derde agrarische revolutie (achttiende eeuw), industriële revolutie, Russische revolutie, fluwelen revolutie (1989), Arabische lente (2011), enzovoort. Steeds werk je als sectie met dezelfde begrippen, ook al behandel je een andere periode: burger, feodaal, emancipatie. De betekenissen moeten inslijpen, maar ook de verschillen in betekenis door de eeuwen heen. Dat moet je als collega's onderling goed afspreken. En terug laten komen in de toetsen.

5 Cumulatief toetsen

De herhaling kan in de toetsing tot uitdrukking komen. Dus bij hoofdstuk drie ook hoofdstuk een en twee weer bij de toets betrekken. Aan het einde van het jaar ook de stof van het gehele cursusjaar in de toets terug laten komen. Mogelijk dat het werken aan de hand van kernjaartallen, kernbegrippen en kernveranderingsprocessen zichzelf dan uitbetaalt.

